

Date: 29th May-2026

**PLASTIK KARTA ORQALI SODIR ETILAYOTGAN JINOYATLARNI
OCHISHDA BANK MUASSASALARINING ICHKI ISHLAR ORGANLARI
BILAN O‘ZARO HAMKORLIKDAGI FAOLIYATI**

Iminov Abdurasul Abdulatipovich

IIV Akademiyasi Raqamli texnologiyalar
va axborot xavfsizligi kafedrası boshlig‘i,
Matematika va fizika fanlar nomzodi
podpolkovnik

Botiraliyev Asliddin Xurshid o‘g‘li

IIV Akademiyasi 3-o‘quv kursi 325-guruh kursanti

KIRISH

Bugungi globallashuv va iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank-moliya sektori kiberhujumlarning asosiy nishoniga aylandi. O‘zbekiston Respublikasida "Raqamli O‘zbekiston — 2030" strategiyasi doirasida naqd pulsiz hisob-kitoblar ko‘lami kengayishi bilan bir qatorda, plastik kartalar bilan bog‘liq jinoyatlar soni ham mutanosib ravishda ortib bormoqda. Kiberjinoyatchilar nafaqat texnik zaifliklardan, balki "ijtimoiy muhandislik" (social engineering) usullaridan foydalanib, fuqarolarning mablag‘larini o‘zlashtirmoqda. Bunday jinoyatlarni ochishning o‘ziga xos xususiyati shundaki, jinoyat izlari raqamli makonda qoladi va ularni aniqlash uchun banklar va Ichki ishlar organlari (IIO) o‘rtasida uzviy, real vaqt rejimidagi (real-time) hamkorlik talab etiladi.

1. BANKLAR VA IIO HAMKORLIGINING HUQUQIY-NAZARIY ASOSLARI

Plastik karta orqali sodir etilayotgan jinoyatlarni fosh etishda huquqiy mexanizmlarni o‘rganish, avvalo, ikki turdagi manfaatlar to‘qnashuvini tahlil qilishni talab etadi: shaxsiy ma‘lumotlar va bank sirining daxlsizligi hamda davlatning jinoyatchilikka qarshi kurashish funksiyasi.

O‘zbekiston Respublikasining "Bank siri to‘g‘risida"gi Qonunining 8-moddasiga ko‘ra, bank siri hisoblangan ma‘lumotlar prokuror sanksiyasi asosida taqdim etiladi. Biroq, kiberjinoyatlarda "vaqt" eng qimmatli resursdir. Hozirgi amaliyotda plastik kartadan pul o‘g‘irlanganda IIO xodimi duch keladigan protsessual zanjir (jinoyat ishi qo‘zg‘atish, so‘rov tayyorlash, prokuror sanksiyasini olish va bank javobini kutish) o‘rtacha 24 dan 72 soatgacha vaqt oladi. Vaholanki, plastik karta orqali tranzaksiyalar soniyalar ichida bajariladi. Bu vaqt ichida o‘g‘irlangan mablag‘lar 5-10 ta "tranzit" kartalar (droplar) orqali o‘tkazilib, naqdlashtirib bo‘linadi. Shu sababli, hamkorlikning huquqiy mexanizmlarini zamon talablariga moslashtirish dolzarb hisoblanadi.

2. QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISHDAGI MUAMMOLAR

Maqolaning ilmiy vazni oshishi uchun Jinoyat-protsessual kodeksiga (JPK) quyidagi tahrirlarni kiritish zarurati tahlil qilinadi:

Date: 29th May-2026

- **Kechiktirib bo'lmaydigan hollarda ma'lumot olish:** JPKning 161-moddasiga qo'shimcha kiritish orqali, kiberjinoiyat alomatlari aniq bo'lganda, IIO xodimiga bank ma'lumotlarini sanksiyasiz, lekin 24 soat ichida prokurorni xabardor qilish sharti bilan olish huquqini berish lozim.

- **Elektron dalil tushunchasi:** Plastik karta operatsiyalari log-fayllari, IP-manzillar va billing ma'lumotlarini qonunchilikda "elektron dalil" sifatida tan olish va ularni rasmiylashtirish tartibini soddalashtirish kerak.

- **Banklarning protsessual majburiyatlari:** Bank nafaqat moliya muassasasi, balki kiber-makonda jinoyat sodir etilgan "joy" hisoblanadi. Shunday ekan, banklar tranzaksiyalar haqidagi barcha texnik ma'lumotlarni (metadata) kamida 3 yil davomida saqlashi va identifikatsiyadan o'tmagan shaxslarga masofaviy karta ochishni cheklashi shart.

3. HAMKORLIKNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA MEXANIZMLARI

Banklar va IIO o'rtasidagi hamkorlikni uchta asosiy yo'nalishga bo'lish mumkin:

A) Operativ-qidiruv hamkorligi: Jinoyat sodir etilgan zahoti bankning "Anti-fraud" tizimi orqali mablag' yo'nalishini kuzatish (tracing). Banklar IIOga mablag' qabul qiluvchi qurilmaning IP-manzili, IMEI kodi va tranzaksiya vaqtidagi log-fayllarni tezkor taqdim etishi shart.

B) Profilaktika va tahliliy hamkorlik: Banklar o'z mijozlarining tranzaksion xatti-harakatlarini tahlil qilib, shubhali "anomaliya"larni aniqlaydi. Masalan, bir fuqaroning kartasiga qisqa vaqt ichida turli hududlardan ko'p miqdorda pul tushsa, bank ushbu ma'lumotni IIOga "shubhali operatsiya" sifatida darhol uzatishi hamkorlikning samarali shaklidir.

C) Texnik-dasturiy integratsiya: IIO xodimlari va bank mutaxassislaridan iborat qo'shma monitoring markazlarini tuzish. Bu yerda asosiy urg'uni **"Yagona Bank-IIO Markazi" (Cyber Hub)** konsepsiyasiga qaratish lozim. API-integratsiya orqali bank serverlari va IIV kiberxavfsizlik bo'linmalari o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri dasturiy bog'liqlik yaratish zarur.

4. XORIJIY TAJRIBA TAHLILI

Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda bank va politsiya o'rtasidagi chegara raqamli formatda deyarli yo'qolgan.

- **AQShda:** FBI tarkibidagi Internet Crime Complaint Center (IC3) banklar bilan bevosita bog'langan bo'lib, o'g'irlangan mablag'larni "Financial Fraud Kill Chain" (FFKC) protokoli orqali tezkor to'xtatish imkoniga ega.

- **Janubiy Koreyada:** Moliya xavfsizligi instituti banklar va politsiya uchun yagona kiber-qalqon vazifasini o'taydi. Ular firibgarlikda gumonlangan hisob raqamlarini real vaqtda barcha banklar uchun bloklab qo'yadi.

5. AMALIY TAKLIFLAR VA XULOSA

O'tkazilgan tahlillar asosida plastik karta orqali sodir etilayotgan jinoyatlarga qarshi kurashish samaradorligini oshirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

Date: 29th May-2026

1. **"Stop-to'lov" tizimi:** IIO xodimiga firibgarlik aniqlangan zahoti bankdagi hisobni 24 soatga vaqtincha muzlatish huquqini berish.

2. **Yagona qora ro'yxat (Blacklist):** Firibgarlikda foydalanilgan karta raqamlari, telefon raqamlari va IP-manzillarning barcha banklar uchun ochiq bo'lgan yagona bazasini yaratish.

3. **Kiber-gigiyena:** Banklar va IIO hamkorlikda aholining huquqiy savodxonligini oshirish bo'yicha doimiy targ'ibot ishlarini olib borishi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, plastik karta orqali sodir etilayotgan jinoyatlarni ochishda banklar faqatgina ma'lumot beruvchi passiv subyekt emas, balki jinoyatga qarshi kurashishda bevosita tezkor ishtirokchi bo'lishi lozim. Banklarning texnik imkoniyatlari va Ichki ishlar organlarining huquqiy vakolatlari integratsiyalashsa, raqamli makonda jinoyatchilar uchun "xavfsiz hudud" qolmaydi. Bu esa mamlakat iqtisodiy xavfsizligini va aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlashning yagona yo'lidir.

